

הצעה לפתרון בחינת הבגרות בגיאוגרפיה

ארץ ישראל והמזרח התיכון

קיץ תשע"ד

סמל שאלון 057203

הפתרון נכתב על ידי אמנון אפשטיין,

אהוד אדלר ואסתי ברוכי

מצוות מורי רשת החינוך אנקורי

פרק 1- גאוגרפיה של ארץ ישראל

ארץ ישראל - שאלון 057203, 573

1. גבולות ישראל

א. העיקרון הגאוגרפי שעליו התבססו גבולות החלוקה הוא שאזורים בהם רוב התושבים הם ערבים הוקצו למדינה הערבית, אזורים בהם רוב יהודי הוקצו למדינה היהודית תוך התחשבות בבעלות הקרקע, שמירת עתודות קרקע בעתיד ומוצא לים למדינה היהודית.

ב. קו הגבול בין ישראל לירדן עובר לאורך התוואים הפיסיים הבאים:

- נהר הירדן ומפגשו עם הירמוך ועד ים המלח.

- ים המלח.

- עמק הערבה.

החיסרון בקו הגבול בתוואי הירדן הוא השינוי שחל באפיק הזרימה של הנהר כל כמה שנים בגלל הצפות או התייבשות. חסרון נוסף לתזוזת קו הגבול קיים בים המלח לאחר שכל חלקו הדרומי התייבש, מפלס המים נסוג וכך זז הגבול הסופי.

ג. גבול מוסכם הוא גבול סופי שנקבע לאחר הסכמי השלום. לישראל יש גבולות מוסכמים עם ירדן לאחר הסכם השלום ב-1994, מים המלח דרך עמק הערבה עד אילת, ועם מצרים בעקבות הסכם השלום ב-1979 מרפיח ועד אילת.

2. רכבת

א. שתי יחידות נוף שעובר בהן תוואי הרכבת:

- מדבר צין- אזור הררי.

- הערבה- עמק, אזור מישורי.

- ב. דרכים שישמשו כזרז לפיתוח האזור:
- הובלת סחורות מנמל אילת למרכז.
 - הובלת סחורות ממפעל ים המלח לאילת.
 - הובלת נוסעים (אוכלוסייה מקומית ותיירים) לאילת וממנה.
 - אפשרות נוספת להימנעות ממעבר דרך תעלת סואץ
 - לאורך קו הרכבת ניתן להקים יישובים חדשים או לבסס יישובים קיימים. במיוחד לאורך הערבה.
- ג. נימוקים נגד מסילת הברזל לאילת:
- עלות גבוהה ביחס לתועלת
 - פגיעה בנוף
 - מעבר דרך וגרימת נזק לשמורת טבע ולשטחים פתוחים.

3. מכתשים

- א. מכתש רמון – נמצא בהר רמון בנגב המרכזי
מכתש גדול – הר חתירה רכסי הנגב הצפוני
מכתב קטן – הר חצירה רכסי הנגב הצפוני
- ב. שלב א' – יצירת הרכס על ידי תהליך קמיטה – בשולי הרכסים אגמים קטנים בראש הרכס נוצר קו פרשת מים וזרימה לשני תחומי התנקזות – מערבה הים התיכון ומזרחה, =שלב 2 – יצירת מישור גידוע – בתחילה של התחתרות בציר הרכס (תחילה של בליה בשכבה העליונה הקשה (גיר)
- שלב 3 – השבר הסורי האפריקאי הביא להטיית הזרימה מזרחה (בסיס סחיפה עמוק), לאחר שהוסרה השכבה העליונה (שכבת הגיר של הקנומן טורון) מתחילה התחתרות בשכבת החול הרכה. ישנה זרימה לכיוון אחד (לשבר) והקירות האחריים נשמרים, היפוך תבליט.

- ג. המכתש – חשיפה של שכבות גיאולוגיות עתיקות מתקפות רבות לכן ניתן לנצלם למטרות הבאות:
- תעשייה – חשיפה של מינרלים חשובים מהווים חומר גלם לתעשייה – פוספט, גבס, חול גיר.
- מחקר – המכתש הוא חלון גיאולוגי
- תיירות – תופעה ייחודית בעולם, למשל קיר האמוניטים, מסלולי הליכה, גייפים וטרקטורונים.

4. איכות הסביבה-חופי ישראל

- א. תחרות בין שימושי קרקע- אזרחי המדינה שלא יכולים להיכנס לחוף סגור כי נבנתה בו תחנת כוח.
- דוגמא נוספת, פגיעה בצבי הים שמטילים על החוף עקב בניית מלונות ומרינות.
 - צמצום החול החוף בגלל תופעת הצניר והגידוד, דבר הפוגע בתיירות.
- ב. מקור זיהום יבשתי- זיהום מנחלי החוף.
- פסולת מוצקה שנשארת על חוף רחצה.
 - מקור זיהום ימי- זיהום ממכליות פסולת.
- ג. נימוקים בעד המשך בנייה בחופים:
- משיכת תיירות חוץ
 - פיתוח תשתיות כמו מתקני התפלת מי ים.
- נימוקים נגד המשך בנייה בחופים:
- שמירת טבע "בתולי":
 - הגנה על חי וצומח חופי.
 - הגנה על רצועת החול בחוף לטובת המתרחצים.

5. חקלאות בספר המדבר

א. קשיי התיישבות :

- אקלים מדברי חם ויבש, מקורות מים עיליים מצומצמים, עונות בצורת תכופות, משרע טמפי גבוה.
- אדמה בלתי פורייה ללא חומרים אורגניים, למשל הלס.

ב. הגידולים העיקריים הם: ירקות מבכירים. בערבה, רמת הנגב מגדלים מטעי זיתים וגידולי שדה כמו תפוח אדמה. סתיו.
ענף בע"ה כולל לולים לעופות (פטמים והודים).

ג. טפטפות - מערכת השקיה מודרנית החוסכת במים, מונעת אידוי, המים מחלחלים ישירות לבסיס השורש, שוטפים את המלחים, ומאפשרים דישון נוזלי.

חממות - אמצעי מודרני המנטרל את קשיי האקלים שבו קיים מבנה המכוסה ביריעות פלסטיק. את החממה ניתן לקרר או לחמם, היא אינה מותנת באדמה פורייה משום היכולת להשתמש במצע מנותק.

- שימוש במי קלחין מתוך בריכות החמצון.

- הובלה בקירור של ביצים ותוצרת חלה למרכז הארץ.

6. ירושלים - מדרש תמונה

א. בתמונה רואים את בניין הכנסת ובית המשפט העליון שמהווים סמל מרכזי להיותה עיר בירה, הר הרצל מהווה בית קברות לגדולי האומה ומקום לטקסי יום הזיכרון, העיר העתיקה היא אתר קדוש למוסלמים, יהודים, נוצרים ומשום כך מהווה הדבר מרכז בין-לאומי חשוב, בבנייני האומה נערכים כנסים וועידות בין-לאומיות שגם הן בעלות אופי בין-לאומי.

ב. ירושלים סובלת מקשיי תחבורה ואלה נובעים משילוב של כמה גורמים:

1. כביש מרכזי אחד מוביל לירושלים ומספר היוממים ממנו הוא רב. (כבישים אחרים סובלים מבעיות בטחוניות.

2. שכונותיה של ירושלים הן שכונות גדולות ומשמשות ללינה בלבד ואיזורי התעסוקה מרוכזים בשטח מצומצם הנמצא ברובו במרכז העיר (שלא כמו תל-אביב היוממות היא לכל הכיוונים).

3. רחובות רבים בירושלים צרים ואי אפשר להרחיבם.
4. היות וירושלים עיר בירה מהווה יעד לביקורים רשמיים, לטקסים ולאירועים ממלכתיים רבי משתתפים ולהפגנות בנושאים שונים – לעיתים קרובות הצירים המרכזיים שלך העיר נחסמים ע"י מכוניות, התקהלויות או כוחות בטחון.

כדי להתגבר על קשיי התחבורה, שוקדים כיום בירושלים על כמה פתרונות

1. הוצאת מוקדי פעילות שונים ממרכז העיר, והעברתם לאיזורים אחרים בשולי העיר.
 2. שיפוץ מסילת הברזל הישנה מתל-אביב לירושלים, והקמת מסילת ברזל חדשה.
 3. הפעלת הרכבת הקלה.
- הקמת הרכבת הקלה היא חלק ממערך של הסעות המונים שיכלול גם אוטובוסים משופרים וגם חניוני חנה וסע. הרכבת בירושלים אמורה לצאת לדרך בשנת 2005 ומטרתה חיבור השכונות למרכז העיר, יסעו לאורך הקווים 100 קרונות וכל קרון יסיע עד 250 איש. הקרונות יצאו בתדירות של כל 3 דקות, מחיר הנסיעה ברכבת לא יעלה על מחיר הנסיעה באוטובוס. אורכו של הקו הראשון יתחיל בפסגת זאב יעבור דרך רח' יפו ויסיים בהר הרצל כשלמעשה רחוב יפו יסגר לגמרי לתנועת רכבים ועם הזמן יהפוך למדרחוב

- ג. בין מתכנני העיר ירושלים יש הטוענים כי חיזוק המרכז על ידי בניה רוויה עדיף מהתפשטות מטרופולינית:
בעד התפשטות מטרופולינית:

- פרבור הוא תהליך בלתי נמנע של התפתחות עיר מודרנית וזה נותן אפשרויות לקבוצות שונות לפרבר.
- סיבות דמוגרפיות – משיכת אוכלוסיה יהודית כדי לשמור על יתרון מספרי
- ביסוס מעמדה של העיר ע"י משיכת אוכלוסיה צעירה ומבוססת למרחב העיר
- סיבות פוליטיות – אחיזה יהודית בקרקע במרחב המקיף את העיר.

בעד חיזוק הגלעין:

- סיבות כלכליות – שמירה על הזיקה של האוכלוסיה לעיר ותיפקודה
- מניעת לחץ על תשתיות התחבורה במרחב הנגרם ע"י פיזור
- סיבות חברתיות – שמירה על הפלורליזם החברתי – ההגירה לפריפריה היא בעיקר של אוכלוסייה חילונית וצעירה והתוצאה היא הזדקנות הגלעין והתחרדותו. תוצאה אחרת היא עליית שיעורה של האוכלוסייה הערבית בגלעין שכן היא מגלה יציבות גיאוגרפית רבה יותר.
- סיבות תרבותיות דתיות – שמירה על הקרבה הפיזית של האוכלוסיה היהודית אל המקומות הקדושים ואל האתרים ההיסטוריים
- סיבות פוליטיות – הבטחת קיומה של עיר יהודית ברצף גיאוגרפי מרחבי.

7. עיר תחת קניון (מאמר)

א. הדגם הנפוץ בצפי אמריקה הוא דגם מרחבי פרברי, כלומר מתחמי המסחר ממוקמים מחוץ לערים הגדולות כתוצאה מתהליך הפרבור, הם נצמדים לצירי התחבורה כך שהנגישות אליהם נוחה, חנייה חופשית ופתוחה לאור הגידול ברמת המינוע. עלות הקרקע זולה. בארצות הברית מתחמי המסחר הם ענקיים ותופסים שטח עצום שלא ניתן למצאו במרכז העיר.

הדגם הקיים באירופה הוא דגם מרחבי פנימי שם הקניונים ממוקמים במרכז העיר משום שהתחבורה הציבורית בערים הגדולות באירופה מאוד מפותחת, כן שאין צורך ברכב פרטי וממילא לא קיים ביקוש לחנייה. מבנים רבים המשמשים למסחר הם בעלי חשיבות למורשת היסטורית ולכן יש צורך לשמרם. מדינות אירופה מתנגדות לתהליך האמריקניזציה ולכן לא יאמצו את המודל האמריקאי.

הדגם בחיפה זהה למודל האמריקאי, כלומר מתחמי מסחר וקניונים מחוץ לעיר.

ב. המשפט מוכיח כי קיימים שטחי מסחר וקניונים רבים מדי מעבר ליכולתה של האוכלוסייה לרכוש מוצרים בהם, כלומר את תרבות הצריכה. תהליך זה יוצר את ההשפעות הבאות:

- התחרות בין הקניונים מחריפה, חנויות רבות נסגרות בגלל הפסדים במע"ר הוקמו חנויות זולות בעלות צביון בסטאי המתאים לאוכלוסייה החלשה המתגוררת ליד.
- מאבק הישרדות על כיסו של הצרכן ועל זמנו הפנוי הוביל להקצאת שטחים בתוך הקניון לפעילויות פנאי ובידור לילדים וקשישים. כל קניון משתמש במערך פרסום ושיווק אגרסיבי. כך למשל, ה"גרנד קניון" מבטיח- "שופינג בחו"ל זה כאן ממול".

פרק 2- מזרח תיכון

8. חשיבותו הבין-לאומית של המזרח התיכון

א. הגורמים הם :

- איזור מעבר וגשר בין יבשות: המזרח התיכון מהווה איזור מעבר בין שלוש יבשות: אירפה, אסיה ואפריקה למשל באמצעות תעלת סואץ ומיצרי הבוספורוס, הוא מהווה נתיב חשוב להובלת הנפט מהמפרץ הפרסי אל שוק הצרכנים במערב, לכן ניסו המעצמות להשיג דריסת רגל באיזור.
- מקומות קדושים לשלושת הדתות במיוחד בירושלים ובמכה שבערב הסעודית
- מלחמות ושילטון לא יציב: "האביב הערבי" ונפילת המשטרים המושחתים כמו בלוב, תימן, מצרים ומלחמת האזרחים הנוכחית בסוריה מעוררים התעניינות עולמית בגלל האינטרסים המנוגדים של ארצות-הברית, רוסיה וסין.

ב. השפעות חיוביות:

- התורכים ששלטו באיזור בנו תשתיות ראשונות של כבישים ומסילות ברזל, הבריטים בנו נמלים ובתי זיקוק כמו בחיפה, הם בנו את שכונות המגורים בעמאן בירת ירדן.
- הצרפתים בלבנון החדירו את התרבות המערבית, בלבוש, שפה צרפתית ורמת השכלה כך שביירות כונתה בעבר פריז/ שוויץ של המזרח התיכון.

השפעות שליליות:

- המעצמות האירופאיות קבעו את גבולות האיזור לפי האינטרסים שלהם וללא התחשבות בצורכי התושבים עצמם. דבר זה הביא לסכסוכי גבול ומלחמות כמו מלחמת אירן-עירק שפרצה בשנות ה-80, על זכויות השייט בשאט אל-ערב. ומלחמת המפרץ שפרצה בשנות ה-90 שבה פלשה עירק לכווית בגלל שלטענתה כונית ושדות הנפט שלה שייכים לעירק.
- המעצמות שהחלו בחיפושי הנפט שנתגלה במפרץ הפרסי והתלות הרבה של מדינות המערב בנפט הערבי הביאו לאיזור זעזועים רבים כמו משבר האנרגיה ב-1973.

- המפגש בין התרבות האירופאית לעולם המסורתי הדתי הביא לראשיתו של האיסלאם הקיצוני המתנגד לתרבות המערבית ומשתמש בטרור על מנת להשיג את יעדיו.

9. אקלים

- א. זונגולדק – נמצאת בצפון טורקיה לחוף הים השחור: משקעים רבים. גורמים: צפונית (נמצאת באקלים הממוזג), חוף הים השחור אזור – אקלים ים תיכוני – קרובה לים התיכון ובקווי רוחב ים תיכוניים ג'דה – אקלים מדברי – נמצאת תחת השפעת הרמה הסובטרופית כל השנה, רחוקה מהים סדום – אקלים מדברי – קרובה להשפעות הרמה הסובטרופית, ובצל גשם.

ב. המדבריות מבחינה יישובית כלכלית

אקלים מדברי (צחיח)

מדבריות חמים משני סוגים - מדבריות מקומיים באזורי "צל גשם" ומדבריות עולמיים כחלק מ"רצועת המדבריות העולמית" – הרמה הסובטרופית שבקווי רוחב 30-15.

מאפיינים עיקריים:

- כמות משקעים שנתית נמוכה מאוד - פחות מ 200 מ"מ. הגשם יורד בחורף. משרע טמפרטורה גדול.
- שטחי חולות ומלחות.
- בעיית מחסור במים
- לחלק מהמדבריות יש ניקוז פנימי של נחלי אכזב שיוצר ימות עונתיות שרובן מלוחות.
- סכנת שיטפונות וסופות חול.

המדבריות מבחינה יישובית:

- קשיי התיישבות וקושי לחקלאות - יש התיישבות רק לאורך נהרות שחוצים את המדבר כמו הנילוס, הפרת והחידקל או באזורי נאות מדבר כמו איספהן ושיראז באיראן, ריאד בערב הסעודית, דמשק בסוריה. ליד הנהרות ניתן לקיים חקלאות שלחין (השקיה מלאכותית). מעט שטחי מרעה אקסטנסיביים.
- ניתן לנצל את המדבר להפקת אנרגיה סולארית.
- אוכלוסיית נוודים (בדואים) בדרך כלל בשולי המדבר או בנאות מדבר.

10. דמוגרפיה

א. פירמידה ראשונה שייכת לירדן – נימוק, המבנה הדמוגרפי של ירדן מתאים למדינה מתפתחת מכיוון שכיום רוב אוכלוסייתה היא אוכלוסיה פלסטינית ומה שמאפיין אוכלוסיה זו זה שיעורי ילודה גבוהים

פירמידה שניה – קטר – בפרמידה זו רואים קבוצה גדולה של גברים יצרניים – קטר היא מדינה המגיעים אליה מהגרים רבים בגיל עבודה

פרמידה שלישית – לבנון – לבנון - גם ללבנון יש מבנה גילאים הדומה לירדן ההבדל בין שתי המדינות שבלבנון ישנה אוכלוסיה נוצרית גדולה ביחס ליתר המדינות באזור, והמאפיין של אוכלוסיה זו זה ירידה בשיעורי הריבוי הטבעי.

ב. המשמעות של פירמידה ראשונה

1. אוכלוסיית תלויים גבוהה – ההכנסה לנפש קטנה
2. אוכלוסיית יצרנים מהווה כ- 30% מכוח העבודה בהתחשב בעובדה שנשים אינן יוצאות לעבוד.
3. זה מקשה על מימון תכניות פיתוח בכל התחומים.
4. צמצום השטח החקלאי לאדם (חוקי הירושה והריבוי הטבעי הגבוה) – זה גורם לעוני ולבריחה מהכפרים והגירה לערים.
5. מחסור הולך וגובר במים בכלל ובמי שתייה בפרט (בעיקר בשל העובדה שהמזרח התיכון סובל ממחסור במים מתוקים) – האוכלוסייה הגדלה מזהמת את המים הקיימים.

6. הצורך ההולך וגובר ביבוא מזון – מצב זה יוצר תלות במדינות זרות שמהן הן צריכות ליבא את המזון.
7. הגירה לערים – מצב זה גורם ל"התפוצצות עירונית" – קריסת הערים-התשתיות בעיר לא יכולות לספק לתושבים את השירותים הבסיסיים.
8. בריחת מוחות
9. קושי לצאת ממעגל העוני – מסכם את ההשפעה של גידול האוכלוסייה על כלכלה וחברה.
10. אי שקט חברתי ופוליטי וחוסר יציבות
11. התחזקות הדת שנותנת פתרון לעם

11. ירדן

סעיף א

- "ירדן היא עמאן, ועמאן היא ירדן" – הסבר ההיגד – על פי הטבלה ניתן לראות כי יותר משליש מאוכלוסיית ירדן מתגוררת במטרופולין עמאן. שני שלישי אחרים מפוזרים בערים ועיירות קטנות מאוד או בכפרים קטנים. עמאן היא הגלעין של המדינה, מדרג עירוני בלתי מאוזן של עיר ראשה.
- **שלושה** גורמים שהשפיעו על גידול האוכלוסייה במטרופולין עמאן

גורמים היסטוריים:

- הייתה עיר חשובה בתקופה הרומית "פילדלפיה"
- בחירתה של עמאן כעיר בירה – הפכה אותה למרכז שלטוני
- 1948 – 1952 – הגירה של 70.000 תושבים מישראל לירדן בעקבות מלחמת השחרור
- 1952 – 1961 – הגירה גדולה מהגדה המערבית בעקבות השקעה גדולה בפיתוח בצד המזרחי
- 1961 – 1988 המשך ההגירה.

גורמים כלכליים:

- מעבר של האוכלוסייה מאוכלוסייה נודדת לאוכלוסיית קבע והתיישבותם בערים.
- עיר בירה המרכזת סביבה תעשייה ושירותים
- ריכוז 90% מהחברות הכלכליות בעמאן
- אחד ממרכזי התעשייה המרכזיים של ירדן.
- מרכזת בתוכה את המסחר העיקרי במדינה.
- בעלת עורף חקלאי עשיר.

סעיף ב

שני עקרונות של תכנון המרחב העירוני של עמאן שהפכו אותה למרחב עירוני מודרני מאז שנת 2006 ממשלת ירדן משקיעה רבות בתכנון עירוני שרובו מרוכז במחוז עמאן:

- הוגדרו תחומי העיר.
- העיר חולקה לארבעה מרחבים: העיר העתיקה והצפופה, מחנות הפליטים הפלשתינים (האזור העני של העיר), טבעת של עיירות ורבעים מחוץ לעיר העתיקה, טבעות מרוחקות יותר – בהן השכונות מרווחות יותר.
- שדרה מרכזית מחברת בין המזרח למערב ולאורכה המוסדות הממשלתיים, הכלכליים והחברתיים.
- בכל עיירה שנבלעה במרחב המטרופולינים נבנו מרכזי משנה עירוניים.
- נסללו שני כבישי טבעת המקיפים את העיר.

העיר רבת עמון כיום היא עיר מודרנית.

12. מאמר: "שינויים בשיעורי פריון האישה בעולם הערבי"

א. המשתנים הקלאסיים שהשפיעו על פריון האישה:

- עלייה במעמד האישה: ככל שאחוז הנשים המשתתפות בשוק העבודה עלה, ככל שהשכלתן עלתה ומעמדה השתפר כך ירד שיעור הפריון במיוחד במרוקו.
- אחוז התושבים העירוניים: ככל שחלה עלייה באחוז התושבים העירוניים כך עלתה רמת ההשכלה, החשיפה לתרבות המערבית גברה כך ירד שיעור הפריון.
- עלייה ברמת ההכנסה
- עלייה במספר יודעי קרוא וכתוב: צמצום הבערות בקרב הגברים והנשים משקף עלייה כללית ברמת ההשכלה וברמת החיים דבר שהוריד את הפריון.

ב. משתנה כלכלי: קיים קשר בין מצב כלכלי קשה לבין ירידה בפריון. במרוקו נוצר משבר בענף הפוספטים, המדינה איבדה הכנסות ממכירת מחצב זה בגלל הירידה בביקוש, ומנגד גברו ההוצאות הכספיות על המלחמה בסהרה, כתוצאה מכך הטילה מרוקו מיסים גבוהים מאוד, עליית המיסים ביותר מ-50% גרמה לנטל על התושבים, דבר שעודד כניסת נשים למעגל העבודה, עובדה זאת בתוספת למצב כלכלי קשה גרמו לירידה בפריון.

- משתנה חברתי-תרבותי: לדעת כותב המאמר אימוץ התרבות המערבית הוא אמצעי המניעה הטוב ביותר. על-פי עיקרון זה עלייה בגיל הנישואין על-פי חקיקה ושימוש באמצעי מניעה.
- במצרים חלה ירידה בפריון בשנים 1965-1970 תחת שלטונו של נאצר, הממשלה החלה בתכנון המשפחה אולם מי שהושפע מתהליך זה הוא רק המיעוט המשכיל והעשיר.
- מדינות המגרב הסמוכות לאירופה, והיו נתונות להשפעת הקולוניאליזם הצרפתי ולחדירת התרבות המערבית העלו את גיל הנישואין שהוריד את פריון האישה.